

PŘEDMLUVA

„Ekonom potřebuje, za první – dobrou ekonomickou teorii, aby ho vedla; za druhé – statistiku, aby mu poskytla kvalitní empirické údaje; a za třetí – potřebuje znát historii. A právě znalost historického rozměru nejvíce současným ekonomům chybí“
(parafráze slavného výroku připisovaného různým autorům, nejčastěji J.A.Schumpeterovi)

Publikace je určena zájemcům o problematiku hospodářských dějin a jejich odrazu ve vývoji ekonomického myšlení. Reprezentuje první pokus o **propojení** hospodářských dějin se šířeji nazíranými dějinami ekonomických teorií (včetně sociálně-ekonomických přesahů či metodologických komparací). Výklad je doveden až do současnosti s naznačením aktuálních problémů i perspektiv. **První část (kapitoly 1.–13.) se zabývá hospodářskými dějinami** s důrazem na problémy moderního hospodářského vývoje světa, Evropy a zvláště českých zemí (v letech 1918–92 Československa). Předmětem pozornosti jsou dlouhodobé tendence, zlomová historická období a důležité události, které by měl znát každý vzdělaný ekonom. Autoři se zaměřují na epochu, v níž se podstatně zrychlil ekonomický vývoj a zformovalo se novodobé světové hospodářství. V podstatě jde o dějiny tržního (zbožně-peněžního, směnného) hospodářství, které postupně zatlačilo do druhořadého, a ve vyspělé části světa okrajového postavení předcházející naturální (tradiční) hospodářství.

Vedle základních etap a typických rysů vývoje trhu ve světovém měřítku (mezinárodní toky výrobků, služeb, kapitálu a pracovních sil, integrační procesy) a měnícího se vzájemného poměru hospodářských potenciálů předních národních ekonomik je sledován i vývoj vybraných zemí: USA, Velké Británie, Francie, Německo a Ruska/SSSR a po druhé světové válce také dalších teritorií – Japonska, tzv. rozvojových zemí, centrálně plánovaných evropských ekonomik a Číny. Znalost specifických rysů hospodářství jednotlivých zemí a světových regionů přináší cenná poučení, aktuální i pro dnešek a budoucnost. Poznatky o hospodářské minulosti střední Evropy, a především českých zemí, jsou zasazeny do širších mezinárodních souvislostí.

Druhá část se věnuje vývoji ekonomického teoretického myšlení (14.–19. kapitola). Je v ní kombinován přístup chronologický a tématický, resp. historický a teoretický. Rozlišuje předvědeckou a vědeckou etapu s důrazem na **kořeny a mezníky formování standardní mikro- a makroekonomie** prezentované soudobými učebnicemi. V těchto pasážích má text pouze přehledový a nikoli výkladový charakter. Dále uvádí do metodologických problémů ekonomické vědy a podrobněji seznamuje s hlavními **alternativními přístupy** mimo světový „mainstream“, resp. s vybranými sociálně-ekonomickými koncepcemi ve světle globalizace. Zde je v některých pasážích patrný výkladový charakter, čemuž odpovídá i rozsah. Na rozdíl od tradičních přístupů k dějinám ekonomického myšlení je vývoj koncepcí dováděn do současnosti, s naznačením aktuálního stavu, problémů a směřování ekonomických teorií.

Stránkový rozsah neumožňuje objasnit vývoj ve všech žádoucích ekonomických, sociálních, demografických, mezinárodních, vnitropolitických, vědeckotechnických a ideově-kulturních souvislostech. Z úsporných důvodů nejsou do textu zařazeny odkazy na prameny a grafy. Některé tabulky jsou umístěny přímo v textu, na konci publikace je zařazena **tabulková příloha** souhrnného charakteru. Aby byla zajištěna co nejužší souvislost se současností (a také návaznost na jiné předměty a disciplíny), je nástin hospodářských dějin doveden až na začátek nového tisíciletí, tedy do doby, kdy v postkomunistické střední Evropě dospěl transformační proces ke standardním tržním ekonomikám.

Hospodářské dějiny neposkytují praktické návody k výkonu určitých hospodářských funkcí či povolání, ale pomáhají formovat široký národohospodářský rozhled, a tím i schopnost samostatně hodnotit probíhající ekonomické procesy doma i ve světě. Znalost

minulosti je jednou z podmínek pro realistický odhad budoucího hospodářského vývoje i optimálních rozhodnutí k dosažení žádoucích cílů. V případě nesprávně koncipované či nevhodně prováděné hospodářské a sociální politiky mohou hospodářské dějiny přispět svým kritickým hlasem k žádoucí korekci. Seznámení s hospodářskými dějinami umožní adekvátní orientaci v problematice, napomůže pochopení souvislostí a podnítí další studium relevantní literatury. Taktéž pochopení vývoje ekonomických teorií je **nenahraditelnou součástí studia ekonomie**. Bez alespoň základní povědomosti o různých ekonomických školách, směrech a proudech (včetně jejich kořenů i aktuálních problémů) je hlubší a kritický pohled na soudobé ekonomické teorie prakticky nemožný. Zásadní význam při studiu formování ekonomického myšlení má znalost historického rozměru vývoje procesů hospodaření, probíhajících postupně a nerovnoměrně, kdy mnohá pojetí hovoří o postupu od nižších forem k vyšším. **Ekonomické teorie (a jejich dějiny) a ekonomické dějiny** spolu úzce souvisí a kritické studium „myšlenek dávno mrtvých mužů“ může vyústit v nečekaně aktuální podněty.

Ekonomické jevy jsou výsledkem volní, rozumové činnosti lidí, na niž ovšem působí interakce nejrůznějších mnohotvárných činitelů – přírodních, demografických, technických a zejména sociálních. Připomeňme činitele ideové a světonázorové, mocenskopolitické, vojenskostrategické, profesně zájmové, nacionální či všeobecně kulturní. Posouzení jejich váhy a vzájemného vztahu, včetně proměn v čase, je velmi složité a má četná úskalí, zejména v nejnovějším období, kdy chybí potřebný časový odstup. Hodnocení minulosti je vždy subjektivní, neboť nese pečeť rozdílných individuálních přístupů, odlišných kritérií a nezřídka i různých sociálních, politických, skupinových, nacionálních a hegemonistických motivací. Také v hospodářských dějinách i dějinách ekonomických teorií, stejně jako v jiných společenských vědách, se proto setkáváme s rozmanitou a nezřídka přímo protikladnou interpretací historických jevů, procesů i teorií. Autoři usilují o vyvážený pohled v duchu „reportérského“ přístupu, kdy události, autoři ani koncepce nejsou podrobeny indoktrinačním hodnocením.

Kapitoly z hospodářských dějin se opírají o publikaci *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století* (autoři †**prof. Ing. Jozef Faltus, CSc.** a **prof. Ing. Václav Průcha, CSc.**). Skripta vydala VŠE v Praze v roce 1996 s několika dotisky v průběhu dalších deseti let; na Ekonomické univerzitě v Bratislavě vyšla publikace i ve slovenštině. Na inovaci tohoto výchozího textu se vedle prof. Průchy podíleli také **prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.** a **doc. PhDr. Drahomír Jančík, CSc.**, kteří vedle doplňků k původnímu textu napsali závěrečnou (13.) kapitolu. Autorem částí věnovaných vývoji ekonomického myšlení je **doc. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.** Pasáže využívají ve značně upravené a rozšířené podobě autorův text *Průvodce dějinami standardních ekonomických teorií* (Slaný, Melandrium 2003). Jako rozšiřující materiál k detailnějšímu studiu dějin ekonomického myšlení je možno doporučit text R.Holmana a kol. Pro úvodní seznámení se standardními mikro- a makroteoriemi (které zde nejsou záměrně blíže vysvětlovány) lze doporučit publikace L.Macákové a kol., resp. T.Pavelky či M.Helíska. Tyto a mnohé další tituly (včetně pramenných děl) nalezne zájemce v seznamech použité a doporučené literatury, kde však nejsou uváděny tituly populárně-naučného charakteru. Na konci publikace jsou krátké **dodatky** o laureátech Nobelovy ceny za ekonomii, resp. o klíčových postavách českého a slovenského ekonomického myšlení.

Problematika hospodářských dějin a dějin ekonomických učením má v českých zemích, včetně VŠE v Praze, bohatou tradici, k níž se autoři hlásí. V poslední době však těmto oblastem často nebyla věnována adekvátní pozornost, což lze považovat za jednu z příčin neuspokojivého stavu ekonomického poznání i vědomostí řady nejenom studentů. Na školách (včetně renomovaných univerzit) nemají mít dostatek prostoru pouze disciplíny poskytující návody bezprostředně použitelné v praxi či nenáročné kurzy nevyžadující větší úsilí, čas ani

intelektuální výbavu. Ani ve světě není situace se znalostí historického rozměru ekonomických teorií a hospodářských dějin mnohde na žádoucí úrovni. Někteří připomínají, že soudobé „hlavní proudy“ nepřikládají historii ekonomie žádoucí pozornost a často existuje mezi dějinami teorií (i národních hospodářství) a ekonomickými teoriemi propast.

Autoři usilují o profesionální přístup, který klade určité nároky i na čtenáře. Nechtějí se podbízet neúměrně zjednodušenými, povrchními a „lidovými“ interpretacemi, které degradují úroveň vědeckých disciplín. Nicméně text je směřován primárně ke studentům bakalářského studia ekonomických vysokých škol, kteří ještě nemusí disponovat hlubšími ekonomickými znalostmi. Proto, a také z důvodu přijatelného rozsahu, je volena **značná míra zjednodušení**, která by neměla být v zásadnějším rozporu s vědeckou přesností a rigorózností používaných pojmů. Podrobněji specifikovány zde nejsou otázky pojetí (či směřování) hospodářských dějin, metodologické problémy společenských věd, komparace ekonomických teorií ani jejich hospodářsko-politický kontext. Abstrahováno je od bližší specifikace vztahu dějin ekonomických teorií (resp. historie ekonomické analýzy či historiografie ekonomie) a hospodářských dějin či vztahů dějin hospodářských, sociálních, politických nebo kulturních.

Nástin hospodářských dějin a vývoje ekonomického myšlení samozřejmě není vyčerpávající a mnohé (včetně významných politických událostí, autorů a koncepcí) bylo nutno vynechat. Data a plná jména autorů jsou důsledně uváděna pouze v části historie ekonomického myšlení, kde mohou plnit i funkci určitého standardu. Jedná se o pilotní verzi textu, který bude v dalších vydáních doladován a rozšiřován – o přehled hospodářských dějin starověku a středověku, další koncepce, aktuální trendy vývoje ekonomik i teorií v souvislosti s globalizací, širší evropský, resp. integrační kontext či detailnější pohled na české a slovenské ekonomické myšlení. Připravována jsou shrnutí tématických celků, kontrolní otázky i zásobník kvizových otázek nebo přehled klasických citátů. Vlivem časového tlaku není v tomto 1.vydání k dispozici glosář ani jmenný rejstřík, za což se autoři omlouvají.

Autorský kolektiv předpokládá, že publikaci budou využívat nejen studenti různých vysokých škol veřejných (včetně historických oborů) a soukromých, ale i učitelé a širší odborná veřejnost. V podmínkách VŠE v Praze jde o základní text k celoškolskému předmětu *Hospodářské dějiny (a jejich odraz v ekonomických teoriích)*, o kterém lze získat informace na <http://nb.vse.cz/~sirucek>. Pasáže věnované vývoji ekonomických teorií jako celek přesahují nároky na absolvování uvedeného kurzu (zejména subkapitoly 15.5, 17.4, 18.1, 18.4, 19.2 a 19.3) – aktuální požadavky jsou vždy upřesňovány vyučujícími. Kapitoly jsou záměrně podrobnější a slouží jako studijní materiál k dalším specializovaným kurzům, se kterými se lze seznámit na stejné adrese.

Předkládáme čtenářům své pojetí hospodářských dějin a vývoje ekonomických teorií v naději, že vyvolá zájem o hlubší poznání těchto vědeckých disciplín. V poměrně širokém výběru literatury mohou zájemci najít další zdroje poznání, včetně odlišných koncepcí sledované problematiky. Autoři děkují za všechny připomínky a podněty na zkvalitnění textu, které lze zasílat na e-mailovou adresu sirucek@vse.cz.

V Praze, 31.1.2007

Autoři

Poděkování patří dědicům prof. Ing. Jozefa Faltuse, CSc., za souhlas s využitím jeho a společných textů a dalších materiálů. Ocenění zaslouží také Ing. Stanislav Heczko, Ph.D. za oponenturu části o vývoji ekonomického myšlení a další cenné podněty.

OBSAH:

PŘEDMLUVA.....	3
1. EPOCHY SPOLEČENSKÉHO VÝVOJE.....	11
I. HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY.....	16
2. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ V OBDOBÍ RANÉHO KAPITALISMU....	16
2.1 Historické kořeny vzniku kapitalistického hospodářského systému.....	16
2.2 Hospodářské důsledky velkých zámořských objevů.....	17
2.3 Akumulace kapitálu, námezdní práce a duchovní přerod společnosti	18
2.4 Diferenciace hospodářského vývoje v různých částech Evropy	20
2.5 Raný kapitalismus v Holandsku a Anglii.....	21
2.6 Manufakturní období rozvoje průmyslu.....	22
2.7 Počátky kapitalismu v Severní Americe	23
2.8 Hospodářská opatření Velké francouzské revoluce	24
3. PRVNÍ FÁZE INDUSTRIALIZACE – REVOLUČNÍ PŘEMĚNY V HOSPODÁŘSTVÍ.....	26
3.1 Revoluční přeměny v hospodářství.....	26
3.2 Ekonomické a sociální důsledky průmyslové revoluce	27
3.3 Charakteristika kapitalismu volné konkurence	29
3.4 Základní rysy hospodářského vývoje Velké Británie, Francie a Německa.....	31
3.5 Hospodářský vývoj USA do války Jihu proti Severu	33
4. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ V LETECH 1870–1918.....	35
4.1 Nové jevy ve vývoji kapitalismu.....	35
4.2 Vznik světového hospodářství	40
4.3 Základní rysy hospodářského vývoje Velké Británie, Francie, Německa	43
4.4 Hospodářský rozmach USA.....	45
4.5 Nástup kapitalismu v Rusku.....	46
4.6 Hospodářský vývoj českých zemí v rámci habsburské monarchie.....	47
4.7 Kořeny první světové války a přechod k válečné ekonomice.....	49
5. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ.....	50
5.1 Mocenskopolitické a hospodářské důsledky první světové války	50
5.2 Základní rysy hospodářského vývoje v meziválečném období.....	51
5.3 Hospodářský vývoj USA.....	53
5.4 Hospodářský vývoj Velké Británie a Francie	55
5.5 Hospodářský vývoj Německa.....	56

6. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ SOVĚTSKÉHO SVAZU V LETECH 1917 – 1941.....	59
6.1 Formování sovětského hospodářského systému	59
6.2 Sovětské hospodářství v období industrializace a pětiletých plánů	62
7. VÝVOJ ČESKOSLOVENSKÉHO HOSPODÁŘSTVÍ V LETECH 1918 – 1938.....	66
7.1 Hospodářské dědictví po habsburské monarchii	66
7.2 Nostrifikace firem a pozemková reforma.....	68
7.3 Etapy a hlavní rysy hospodářského vývoje v meziválečném období.....	70
7.4 Průmyslová a zemědělská výroba	74
7.5 Zahraniční obchod a postavení ČSR ve světovém hospodářství.....	76
8. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY A POVÁLEČNÉ PŘESUNY VE SVĚTOVÉ EKONOMICE.....	79
8.1 Vznik a průběh druhé světové války	79
8.2 Válečná ekonomika Německa	80
8.3 Hospodářský vývoj na území Československa v letech 1938–1945.....	81
8.4 Válečná ekonomika Velké Británie a USA.....	86
8.5 Válečná ekonomika Sovětského svazu	88
8.6 Hospodářské a mocenskopolitické důsledky války.....	89
8.7 Sociálně ekonomické přeměny v zemích formujícího se sovětského bloku.....	91
8.8 Poválečná obnova hospodářství v Evropě.....	94
9. VYSPĚLÉ TRŽNÍ EKONOMIKY V LETECH 1950–1990.....	95
9.1 Charakteristika vývoje v letech 1950–1973	95
9.2 Mezinárodní hospodářské vztahy a počátek západoevropské integrace	101
9.3 Charakteristika vývoje po roce 1973.....	104
9.4 Mezinárodní hospodářské vztahy a západoevropská integrace po roce 1973.....	110
9.5 Hospodářský vývoj USA.....	113
9.6 Hospodářský vývoj Velké Británie	118
9.7 Hospodářský vývoj Francie.....	121
9.8 Hospodářský vývoj Spolkové republiky Německo.....	123
9.9 Hospodářský vývoj Japonska	126
10. HOSPODÁŘSTVÍ ROZVOJOVÝCH ZEMÍ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE.....	130
10.1 Rozpad koloniální soustavy a výchozí stav ekonomiky rozvojových zemí v době získání nezávislosti	130
10.2 Snahy o překonání zaostalosti	134
10.3 Hospodářství rozvojových zemí v letech 1970–1990 a diferenciaci jejich ekonomických úrovní	138

11. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ CENTRÁLNĚ PLÁNOVANÝCH EKONOMIK.....	144
11.1 Charakteristika vývoje v letech 1949–1970	144
11.2 Hospodářský vývoj po roce 1970.....	152
11.3 Hospodářský vývoj Čínské lidové republiky	156
12. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ ČESKOSLOVENSKA V LETECH 1945 – 1989.....	164
12.1 Východiska poválečných sociálně ekonomických přeměn.....	164
12.2 Sociálně ekonomický obsah Košického vládního programu a jeho realizace	166
12.3 Obnova hospodářství a přechod k plánování	172
12.4 Zostření sporů o hospodářskou politiku, únorový převrat a jeho bezprostřední důsledky (1947–1948)	176
12.5 Hospodářský vývoj v období prvního pětiletého plánu (1949–1953).....	179
12.6 Likvidace drobného živnostenského podnikání a nástup ke kolektivizaci zemědělství .	184
12.7 Změny hospodářské politiky v letech 1953–1955 a vývoj hospodářství do roku 1960	187
12.8 Hospodářský vývoj v šedesátých letech.....	193
12.9 Hospodářský vývoj po roce 1970.....	197
13. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ NA PŘELOMU 20. A 21. STOLETÍ.....	202
13.1 Hospodářské a politické problémy současné doby	202
13.2 Vyspělé tržní ekonomiky	204
13.3 Evropská unie.....	218
13.4 Rusko.....	223
13.5 Čínská lidová republika.....	228
13.6 Rozvojový svět.....	233
13.7 Česká ekonomická transformace.....	237
II. VÝVOJ EKONOMICKÉHO MYŠLENÍ.....	249
14. EKONOMICKÉ MYŠLENÍ DO VZNIKU NEOKLASICKÉ DOKTRÍNY.....	249
14.1 Ekonomika, ekonomická věda a školy ekonomického myšlení.....	249
14.2 Ekonomické myšlení starověku a středověku	250
14.3 Merkantilisté a fyziokraté.....	255
14.4 Klasická škola politické ekonomie a „poklasická“ ekonomie	260
15. NEOKLASICKÁ EKONOMIE A FORMOVÁNÍ STANDARDNÍ MIKROEKONOMICKÉ TEORIE.....	271
15.1 Etapizace a školy neoklasické ekonomie	271
15.2 Charakteristika neoklasické ekonomie.....	273
15.3 Hlavní teoretické koncepce a jejich moderní rozpracování	276

15.4 Neoklasická ekonomie v meziválečném období	290
15.5 Vývoj mikroekonomické teorie po druhé světové válce	297
16. KEYNESOVSKÁ MAKROEKONOMIE.....	312
16.1 Dílo a odkaz J.M.Keynese.....	312
16.2 Neokeynesovství a velká neoklasická syntéza	322
16.3 Krize a nové směry neokeynesovství	324
17. NEOKLASICKÁ MAKROEKONOMIE.....	339
17.1 Neoklasická ekonomie v době nadvlády keynesovství	339
17.2 Neokonzervativní etapa vývoje neoklasické ekonomie	348
17.3 Nové trendy makroekonomické teorie	359
17.4 Mezníky zkoumání ekonomických cyklů	363
18. ALTERNATIVNÍ PŘÍSTUPY K EKONOMICKÝM TEORIÍM I....	376
18.1 Ekonomie v systému věd a členění ekonomických teorií	376
18.2 Historizující, institucionalizující a sociologizující přístupy.....	382
18.3 Liberální a konzervativní přístupy	402
18.4 Socialistické přístupy	418
19. ALTERNATIVNÍ PŘÍSTUPY K EKONOMICKÝM TEORIÍM II..	435
19.1 Další sociálně-ekonomické a kritické přístupy	435
19.2 Alternativní pohledy na ekonomický růst	449
19.3 Rozpory a perspektivy globalizace	465
Dodatek 1. LAUREÁTI NOBELOVY CENY ZA EKONOMII.....	481
Dodatek 2.	
ČESKÉ A SLOVENSKÉ TEORETICKÉ EKONOMICKÉ MYŠLENÍ	485
Poznámky a prameny k tabulkám	491
Tabulková příloha	491
Doporučená a použitá literatura k hospodářským dějinám.....	499
Doporučená a použitá literatura k vývoji ekonomického myšlení.....	505
Autoři.....	511